

Каблова Тетяна Борисівна,

Інститут мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка,
б-р І. Шамо, 18/2, м. Київ, 02152;

Павлова Світлана Олександрівна

Інститут мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка,
б-р І. Шамо, 18/2, м. Київ, 02152

ORCID id 0000-0002-6664-5288

УКРАЇНСЬКИЙ ПІСЕННИЙ ФОЛЬКЛОР У МУЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

Статтю присвячено розгляду педагогічного потенціалу українського пісенного фольклору в аспекті музичного виховання школярів. Зокрема, розглядається мистецька форма фольклорного вокального ансамблю та специфіка його репертуару в зазначеному контексті. Окремо наголошується на арт-терапевтичній складовій українського пісенного фольклору.

Ключові слова: арт-терапія, психологічність фольклору, український пісенний фольклор, фольклорний вокальний ансамбль.

Каблова Т.Б., Павлова С.А.

Украинский песенный фольклор в музыкальном воспитании школьников

Статья посвящена рассмотрению педагогического потенциала украинского песенного фольклора в аспекте музыкального воспитания школьников. В частности, рассматривается художественная форма фольклорного вокального ансамбля и специфика его репертуара в указанном контексте. Отдельно сделан акцент на арт-терапевтической составляющей украинского песенного фольклора.

Ключевые слова: арт-терапия, психологичность фольклора, украинский песенный фольклор, фольклорный вокальный ансамбль.

Kablova T.B., Pavlova S.O.

Ukrainian folk songs in music education of pupils

The article deals with the pedagogical potential of Ukrainian folk song in terms of music education of students. Folklore has always been and is one of the most powerful means of moral aesthetic education. The authors analyse the song of Ukrainian folklore and highlight the importance of folklore values: historical, philosophical, educational, moral, aesthetic, and creative ones. The main components of teaching potential of Ukrainian folk music is intonation feature, simplicity of melodies and rhythmic structure, expression and richness of melody, harmony and close relationship between poetic and musical texts, deep emotion, authenticity, profound statement thoughts, poetry, clean image, deep highly and true meaning, reflection the history of the people, their thoughts and feelings. Folk ensembles are the most accessible and authentic embodiment of the Ukrainian folk songs. Ukrainian folk music has a great pedagogical value and helps educate a highly moral individual, who would have aesthetic, philosophical and artistic aesthetic qualities; develops interest in folk music, artistic taste and imagination. On the other hand, there is a remarkable art-therapeutic component of Ukrainian folk song.

Key words: art therapy, psychology of folklore, Ukrainian folk songs, folk vocal ensemble.

© Каблова Т.Б., Павлова С.О., 2017

Вступ. Формування духовно багаті особистості завжди було одним з найголовніших завдань

навчально-виховного процесу. Важливою складовою цього процесу є виховання культури особистості в площині національного ідеалу українських

традицій. Філософи, етнографи, психологи та педагоги у своїх працях зазначають, що виховання культури особистості повинно мати яскраво виражений національний характер. Національний характер може формуватися насамперед на фольклорних надбаннях нації. Вокальне мистецтво фольклору містить в собі демократичні, доступні для широкого загалу складові та формує нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу. Окрім того, занурення у фольклорні вокальні твори викликає пошану до свого народу та спонукає до вивчення автентичної культури інших народів.

Саме таке виховання втілює духовну культуру нації, історичний досвід та надбання народу. Музичне мистецтво постає певним наративом для відображення суспільно-історичного контексту, збереження основних цінностей епохи та людства загалом. Відомий український фольклорист та композитор Ф. Колесса зазначав: «Український народ, обдарований вже від природи тонким музичним почуттям і незвичайною співлюбністю, виливає у музиці свою сердечну, з глибин душі пливучу сповідь» [8, 248].

Найбільш традиційним для українського музичного мистецтва є хоровий спів. Тому не дивно, що саме участь у фольклорному вокальному ансамблі стає важливим чинником музичного виховання школярів, їхньої національної гідності та духовності.

Огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез тощо. Значення фольклору у вихованні особистості розглядали Г. Сковорода та Т. Шевченко, І. Франко та Леся Українка, Б. Грінченко та М. Драгоманов. Багато досліджень, присвячених фольклорним надбанням у навчально-виховному процесі, належить О. Духновичу, М. Леонтовичу, М. Лисенку, М. Вербицькому, М. Максимовичу, П. Сокальському, С. Русовій, В. Сухомлинському, К. Ушинському. Питанням виховання духовного потенціалу та використання фольклору присвячені праці багатьох сучасників, серед яких А. Авдієвський, О. Дей, С. Мишанич, М. Стельмахович, М. Дмитренко, А. Іваницький, О. Олексюк.

Безсумнівно, тема фольклору є достатньо дослідженою, але в більшості своїй розглядаються окремі жанри та види автентичного фольклору. При цьому вплив фольклорного вокального ансамблевого виконання на музичне виховання школярів в зазначених працях висвітлено недостатньо. Це й пояснює актуальність нашого дослідження.

Мета статті — розкрити педагогічний потенціал українського пісенного фольклору в аспекті музичного виховання школярів.

Результати дослідження та обговорення. Як відомо, найбільш усталеною формою музичного навчання та виховання вокальної культури

у школярів є ансамбль. Водночас сучасна музична педагогіка акцентує увагу на ефективності застосування та вивчення українського фольклору як народно-пісенної спадщини. Це дає змогу створювати такі мистецькі виконавські форми, як дитячий фольклорний ансамбль. С. Чернікова наголошує, що вокальний ансамбль є унікальним художнім організмом, який характеризується виконавською спільністю, узгодженістю, гармонією цілого і часткового.

При цьому існує специфіка складу саме фольклорного ансамблю, його виконавських та інтерпретаційних можливостей. Основною особливістю такого ансамблю стає не тільки буквальне виконання музичного твору, а й показ контексту існування-буття цього твору. Тобто кожен музичний твір містить певне ідейне навантаження, в якому закріплена не тільки словесно-музична значущість, а й певна картинка з побуту народу, соціально-історичні реалії його буття. Це створює певну замальовку з життя народу. Варто зазначити, що частіше сьогодні ми стикаємося з так званим вторинним (стилізованим) фольклором.

Сьогодні існує безліч колективів, які виконують фольк-рок (етно-рок), поп-фольк (етно-поп), сучасний фольк, прогресив-фольк, фольк-барок тощо. Сучасні технології дають змогу змінити традиційний інструментарій, ввести необхідні спецефекти, а розвиток вокальної техніки сприяє появі нових манер виконання. Водночас цей похідний від автентичного, стилізований фольклор хоча й більше відповідає сучасним реаліям буття, проте формує потребу занурення у власне автентичну українську культуру. Бо під час вивчення нового завжди постає проблема першоджерела, опанування тих чи інших проблем, визначених у тому чи іншому творі.

Музичний фольклор існує як багатоаспектне явище, в якому винятково яскраво виражене ігрове начало. Саме це дає змогу розглядати його в педагогічних умовах формування в дітях морального, естетичного, інтелектуального та фізичного потенціалу. Варто зазначити, що хорове та ансамблеве виконавство є найбільш характерним для народної музики. Ансамблеве виконавство народних пісень, на думку Г.С. Сковороди, І.П. Котляревського, А.В. Духновича, функціонує як засіб морального та естетичного становлення молоді. Це обґрунтовано передусім реаліями створення та виконання українських народних пісень, бо однією з типових ознак фольклору є його колективність. Фольклор існує як соціокультурне явище, де «через пісню та її соціальне функціонування зберігаються та збагачуються духовні цінності народу, які передаються від покоління до покоління» [6, 190].

Кожна пісня може мати велику кількість прочитань та інтерпретацій. Відсутність чіткого авторства дає змогу формувати фольклорному

ансамблю свої власні та інтерпретаційні варіанти залежно від складу та засобів художнього мислення, регіональних особливостей виконання тощо. Це збагатить наявний матеріал, додасть йому сучасного погляду й таким чином поєднає покоління між собою. На наш погляд, сьогодні є недостатньо коректним використання тільки автентичного чи тільки стилізованого фольклору в ансамблевому виконанні школярів, бо тільки через поєднання у репертуарі різних підходів до інтерпретації пісні можна досягти ефективного результату.

Педагогічна доцільність використання пісень українського фольклору у вокальному вихованні школярів обґрунтовується їх художньою довершеністю, доступністю образів, ясністю мелодії. Педагогічний потенціал пісенного фольклору полягає перш за все в інтонаційній наспівності, певній лапідарності мелодії і ритмоструктури, прямій емоційності сподівання чи зображення реальності, тобто проєкції історії життя народу, його думок, почуттів.

Українські пісні, які входять до репертуару дитячого фольклорного ансамблю, — це песенки, забавляння, колискові, жартівливі пісні, колядки, щедрівки, веснянки. Тобто твори, які формують естетичні смаки дитини та дають їй змогу зрозуміти, як розвивалися уявлення щодо світу у наших предків. Завдяки цьому відбувається морально-етичне становлення, арковий зв'язок між поколіннями.

Специфіка вокального виконавства пов'язана з питанням колективізму та індивідуалізму. Особливо це стосується фольклорного ансамблю. Як відомо, велика кількість фольклорних ансамблевих творів побудована на діалозі учасників-виконавців. Крім того, достатньо часто кожен з учасників має свої індивідуальні характеристики, тільки йому притаманні слова, заклички, манери виконання. Таким чином, відбувається дія всередині дії. Ансамбль комунікує між собою та водночас долучає до діалогу глядача. Важливим також є те, що школярі розглядають різноманітність образів, приміряючи до себе ті чи інші погляди на ситуацію, тобто опановують себе як особистість в певному колективі. Отже, участь у фольклорному вокальному ансамблі дає змогу школярам навчитися взаємодіяти, долати внутрішні комплекси, спілкуватися з однолітками.

Музика пісенно-ігрового репертуару фольклорного ансамблю передусім впливає на емоційну сферу дитини. Даруючи задоволення і радість, спираючись на емоційність, образність, музичність, українські пісні як самобутне культурне явище дають школярам змогу розвивати природні музичні здібності, розкривати творчий потенціал, проявляти відчуття відповідальності за збереження культурної спадщини свого народу. На таку особливість вказував відомий вчений,

фольклорист, мистецтвознавець А. Іваницький і відзначав, що «фольклор, якщо брати широко, складається не тільки із видів народного мистецтва..., а й увібрав естетичний, моральний, правовий, світоглядний досвід сотень поколінь» [5, 7].

Значний вокально-виховний вплив обрядових українських пісень на розвиток школярів не викликає сумніву. Виконуючи такі пісні, школярі вивчають традиції народного бачення, спроби пояснити природні явища та впливати на навколишнє середовище. Фольклор є певним літописом, дослідженням та зафіксованими спостереженнями людей за сонцем, місяцем, небом, хмарами, вітром, рослинами і тваринами. Все, що відкривалося людському оку та розуму, певні закономірності у природі, все фіксувалося в пісенному фольклорі.

Використання в ансамблевому репертуарі українських колискових пісень (переважно для немовлят) набуває великого значення у вокально-культурному вихованні учнів, оскільки актуалізує дитячі враження, розвиває інтонаційно-образні навички, формує сімейно-родинні цінності. Такі пісні легко сприймаються школярами, оскільки побудовані на невеликій кількості звуків, не мають розгалуженої мелодії та складного тексту. Учні охоче виконують такі пісні, отримуючи емоційне задоволення та одночасно виховуючи в собі почуття метро-ритму, вільного та імпровізаційного початку. Розучування колискових пісень корисне для формування співацьких навичок кантиленного звучання.

Загальний аналіз сучасного вокального фольклорного репертуару для дітей виявляє, що більшість пісень побудовано на 2–3 звуках та охоплює інтервал терції чи кварта. Більш складні твори переважно є наслідком запозичень з дорослого репертуару, що притаманно й дитячому фольклорному ансамблю. Більш ускладнені наспіви характеризуються такими природними характеристиками, як голосні крики, насвистування та інші звуки, притаманні дитячим забавкам та іграм.

Вокально-виховне значення мають також українські жартівливі пісні. Вони використовуються перш за все з логопедичною метою, для розвитку мовлення та творчої активності дітей. Динамічність подій відповідає психофізіологічним особливостям дітей. Тому такі пісні сприяють розвитку відчуття ритму, спонукають до активних дій.

Разом з тим з огляду на завищену інформованість дітей сьогодні ми відзначаємо артерапевтичний ефект народного мистецтва взагалі на заняттях з дітьми. Саме завдяки фольклорним пісням діти відчують глибокий зв'язок між поколіннями (а це є важливою складовою для формування «я у світі»), намагаються втілювати в ігровій формі традиційні дії

календарно-обрядових, жартівних пісень, вивчають особливу мову колискових. Все це підкріплюється музичною грою, рухами, хороводами. Таким чином діти отримують психологічне розвантаження, рефлексійно з'являється спокій, відчуття захищеності, впевненості в собі, своїх силах, внутрішнє задоволення, радість. Окремо варто наголосити на тому, що позитивної психологічної рефлексії можна досягти завдяки типовим ритмоінтонаціям та специфічним звукам (наприклад, заклики птахів чи плачі-голосіння), словам-маркерам (котик-воркотик), що використовуються у фольклорі. Також в ансамблевому співі відбувається певне моделювання життєвої ситуації, яке теж безпосередньо впливає на відносини в колективі, дає змогу зіставити пріоритети індивідуального та колективного, знайти та визначити місце особистості в соціумі. Різноманітність образного ряду учасників ансамблю сприяє створенню умов для самовираження особистості, акцентуванню уваги на важливості кожної дитини відповідно до її творчого потенціалу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сучасні реалії буття акцентують ефективність застосування та вивчення українського фольклору як народно-пісенної

спадщини нації саме у формі вокальних ансамблів. Фольклорний ансамбль постає як специфічна форма творчого колективу, що є носієм народних традицій, чия діяльність орієнтована на опанування, збереження та трансляцію цінностей народної культури в сучасному культурнопросторі. Саме опанування українських фольклорних традицій сприяє зануренню в справжню ідейну сутність нашого народу, його колективність, соборність, єдність. Глибоке знання свого коріння, генези своєї сутності дає змогу не тільки любити українську мову і культуру, а й позиціонувати її як частину європейської скарбниці народних традицій. Саме виховання засобами українського фольклору найбільш природним шляхом створює умови для розкриття природних здібностей учня, формування його творчої активності, виховання самобутності, реалізації творчого потенціалу. Українські пісні постають як певний культурний маркер епохи, вони несуть історико-естетичне навантаження, що формувалося віками. Виходячи з цього стає очевидним те, що вивчення традицій народно-пісенної творчості є найбільш ефективним засобом розвитку ансамблевого народного співу й формування музичної культури школярів.

ДЖЕРЕЛА

1. *Антонюк В.Г.* Постановка голосу : навч. посіб. для вищ. муз. навч. закл. / В.Г. Антонюк. — К. : Українська ідея, 2000. — 68 с.
2. *Антонюк В.Г.* Формування індивідуального виконавського стилю: культурно-антропологічний аспект: наукове дослідження / В.Г. Антонюк. — К. : Українська ідея, 1999. — 24 с.
3. *Дробатюк Л.Б.* Взаємозв'язок музики і слова у формуванні естетичних почуттів / Л.Б. Дробатюк. — К., 1995.
4. *Дідич Г.* Вплив народної музики на морально-естетичне виховання школярів / Г. Дідич // Наукові записки. — 2014. — Вип. 125. — С. 67–70.
5. *Іваницький А.* Український музичний фольклор / А. Іваницький. — Вінниця : Нова книга, 2004. — 320 с.
6. *Козіна О.* Вплив української народної пісні на формування професійної компетентності майбутніх учителів музики / О. Козіна // Проблеми підготовки сучасного вчителя. — 2014. — № 10 (Ч. 1). — С. 189–193.
7. *Козина Л.М.* Міжкультурний діалог як педагогічний засіб виховання полікультурності / Л.М. Козина // Освіта та наука. — 2014. — № 1 (3). — С. 79–92. — DOI: 10.17853/1994-5639-2014-3-79-92.
8. *Колесса Ф.* Музикознавчі праці / Ф. Колесса ; підгот. до друку, вступ С.Й. Грици. — К. : Наукова думка, 1970. — 592 с.
9. *Олексюк О.М.* Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посіб. / О.М. Олексюк, М.М. Ткач. — К. : Знання України, 2004. — 264 с.
10. *Швидків Г.Р.* Українські народні пісні та романси в курсі постановки голосу / Г.Р. Швидків. — Рівне, 2006. — 130 с.

REFERENCES

1. *Antoniuk V.H.* Postanovka holosu [Voice Training: teach. guidance]: navch. posib. dlia vyshchych muz. navch. zakl. / V.H. Antoniuk. — K. : Ukrainska ideia, 2000. — 68 s.

2. *Antoniuk V.H.* Formuvannia individualnoho vykonavskoho stylu: kulturno-antropolohichni aspekt [Formation of Individual Style of Performing, Cultural and Anthropological Aspects: scientific research]. V. H. Antoniuk: naukove doslidzhennia. — K. : Ukrainska idea, 1999. — 24 s.
3. *Drobatiuk L.B.* Vzaiemozviazok muzyky i slova u formuvanni estetychnykh pochuttiv [Relationship between Music and Speech in Aesthetic Feelings Development]. L.B. Drobatiuk. — K., 1995
4. *Didych H.* Vplyv narodnoi muzyky na moralno-estetychne vykhovannia shkolariv [Influence of Folk Music on Moral and Aesthetic Education of Pupils]. H. Didych // Naukovi zapysky. — 2014 — Vol. 125 — P. 67–70.
5. *Ivanytskyi A.* Ukrainskyi muzychnyi folklor [Ukrainian Folk Music]. A. Ivanytskyi.— Vinnytsia : Nova knyha, 2004. — 320 s.
6. *Kozina O.* Vplyv ukrainskoi narodnoi pisni na formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzyky [Influence of Ukrainian Folk Songs on Development of Professional Competence of Future Music Teachers]. Olena Kozina // Education and Science.— 2014. — № 1 (3). — S. 79–92. — DOI: 10.17853/1994-5639-2014-3-79-92.
7. *Kozyna L.N.* Mizhkulturnyi dialoh, yak pedahohichni zasib vykhovannia polikulturnosti [Cross-Cultural Dialogue as Pedagogical Way of Multicultural Awareness]. L. Kozyna // Education and Science. — 2014. — № 1 (3). — S. 79–92. — DOI: 10.17853/1994-5639-2014-3-79-92.
8. *Kolessa F.* Muzykoznavchi pratsi .[Musicological Works]. F. Kolessa ; pidh. do druku, vstup S.Y. Hrytsy. — K. : Naukova Dumka, 1970. — 592 s.
9. *Oleksiuk O.M.* Pedahohika dukhovnoho potentsialu osobystosti: sfera muzychnoho mystetstva : navch. posibnyk .[Pedagogy of Spiritual Potential of Personality: field of music art: teach. manual]. O. M. Oleksiuk, M.M. Tkach. K. : Znannia Ukrainy, 2004. — 264 s.
10. *Shvydkiv H.R.* Ukrainski narodni pisni ta romansy v kursi postanovky holosu [Ukrainian Folk Songs and Romances in Course of Voice Training]. H.R. Shvydkiv. — Rivne, 2006. — 130 s.